

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ТА МАТЕРІАЛИ ДО НАУКОВОГО СЕМІНАРУ
«ОСНОВИ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ»

для студентів IV курсу
спеціальності «Прикладна лінгвістика»

Затверджено
кафедрою загального
та прикладного мовознавства,
протокол № 2 від 22.09.2011 р.

Харків – 2011

УДК 81'27

*Рекомендовано Вченою радою філологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол №2 від 23.09.2011)*

Методичні вказівки та матеріали до наукового семінару «Основи соціолінгвістики» для студентів IV курсу спеціальності «Прикладна лінгвістика» / Уклад. канд. філол. н., доц. Ю. В. Крапива. – Харків, 2011. – 18 с.

Рецензенти:

канд. філол. н., доц. кафедри загального
та прикладного мовознавства І. С. Кравчук;
канд. філол. н., доц. кафедри загального
та прикладного мовознавства В. О. Гуторов

© Ю. В. Крапива, 2011

ВСТУП

Мета наукового семінару «Основи соціолінгвістики» – ознайомити студентів із понятійним апаратом і теоретичними положеннями цієї науки, її методологічним підґрунтям, методами й прийомами соціолінгвістичного аналізу.

Згідно з навчальним планом на науковий семінар відведено 216 годин, з яких – 10 лекційних, 44 семінарські та 162 години самостійної роботи студента.

Робочий план занять складається з таких тем:

- 1) Соціолінгвістика як наука, її об'єкт і проблематика;
- 2) Базові поняття соціолінгвістики;
- 3) Мовна ситуація: основні характеристики;
- 4) Білінгвізм і диглосія;
- 5) Мовна інтерференція;
- 6) Мовна політика й мовне будівництво;
- 7) Мовний код;
- 8) Соціолект та ідіолект;
- 9) Соціальні аспекти мовленнєвої поведінки;
- 10) Мова й гендер;
- 11) Методи збирання соціолінгвістичних даних;
- 12) Методи аналізу отриманих даних та їхньої змістової інтерпретації.

Науковий семінар розраховано на 2 семестри, він завершується написанням та захистом курсової роботи.

Щоб забезпечити студентів додатковими матеріалами до наукового семінару, запропоновано методичні вказівки, укладені згідно з затвердженою робочою програмою зазначеної дисципліни.

Ці методичні вказівки складаються з двох основних частин. У першій частині розглянуто низку ключових соціолінгвістичних понять, які є достатніми для подальшого обговорення проблем, методів та напрямків сучасної соціолінгвістики. Другу частину присвячено організації семінарських занять, де до кожної з тем наведено теоретичні запитання та практичні завдання, подано список рекомендованої літератури й теми курсових робіт.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

Соціолінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає мову у зв'язку із соціальними умовами її існування. Під соціальними умовами мається на увазі комплекс зовнішніх обставин, у яких реально функціонує й розвивається мова, а саме:

- суспільство людей, які використовують певну мову;
- соціальна структура цього суспільства;
- розбіжності між носіями мови за віком, соціальним статусом, рівнем культури й освіти, місцем проживання тощо;
- розходження в їхній мовній поведінці залежно від ситуації спілкування.

Термін «соціолінгвістика» вперше ужив 1952 р. американський соціолог Герман Каррі. Це, однак, не означає, що й наука про соціальну зумовленість мови зародилася на початку 1950-их рр. Лінгвістичні дослідження, що враховують зумовленість мовних явищ соціальними феноменами, проводилися ще на початку 20 ст. у Франції (П. Лафарг, А. Мейє), Росії (І. О. Бодуен де Куртене, Є. Д. Поліванов, Л. П. Якубінський), Чехії (Б. Гавранек, А. Матезіус). У 1960-і рр. посилюється інтерес до соціологічних студій у США, де й виникає соціолінгвістика. Характерна риса соціолінгвістики другої половини 20 ст. – перехід від праць загального спрямування до експериментального перевіряння висунутих гіпотез, математично вивіреного опису конкретних фактів. На думку одного з представників американської соціолінгвістики Дж. Фішмана, вивчення мови у соціальному аспекті на сучасному етапі характеризується такими рисами, як системність, сувора спрямованість збирання даних, кількісно-статистичний аналіз фактів, тісне перетинання лінгвістичного й соціологічного аспектів дослідження. Один з основоположників сучасної соціолінгвістики американський дослідник Вільям Лабов визначає соціолінгвістику як науку, що вивчає «мову в її соціальному контексті». Якщо розшифрувати це визначення, то треба сказати, що увага соціолінгвістів звернена не на власне мову, не на її внутрішній лад, а на те, як користуються мовою люди, що складають те або інше суспільство. При цьому враховуються всі фактори, що можуть впливати на використання мови, – від різних характеристик самих мовців до особливостей конкретного мовленнєвого акту.

Отже, у застосуванні соціолінгвістичного підходу до мови об'єктом вивчення є функціонування мови; її внутрішню структуру приймають як певну даність і спеціально не досліджують. У суспільствах, де функціонують дві чи більше мов, соціолінгвіст повинен вивчати механізм функціонування кількох мов у їхній взаємодії, щоб одержати відповідь, зокрема, на такі запитання: «У яких сферах соціального життя вони використовуються? Якими є взаємини між ними за статусом і функціями? Яка мова «домінує», тобто є державною або офіційно визнаною як основний засіб спілкування, а які змушені задовольнятися роллю родинних і побутових мов? Як, за яких

умов і в яких формах виникає дво- і багатомовність?»

Соціолінгвістика оперує деяким набором специфічних для неї понять, а саме: мовна спільнота, мовна ситуація, соціально-комунікативна система, соціолект, мовний код, перемикання кодів тощо. Крім того, деякі поняття запозичені з інших галузей мовознавства: мовна норма, мовне спілкування, мовна поведінка, мовленнєвий акт, мовний контакт, змішання мов, мова-посередник та ін., а також із соціології, соціальної психології: соціальна структура суспільства, соціальний статус, соціальна роль, соціальний фактор і деякі інші.

Розглянемо поняття, найбільш специфічні для соціолінгвістики й важливі для розуміння сутності цієї наукової дисципліни.

Мовна спільнота – це сукупність людей, об'єднаних спільними соціальними, економічними, політичними й культурними зв'язками, що здійснюють у повсякденному житті безпосередні й опосередковані контакти один з одним і з різноманітними соціальними інститутами за допомогою однієї мови або різних мов, поширених у цій сукупності. Межі поширення мов дуже часто не збігаються з політичними кордонами.

Яскравий приклад – сучасна Африка, де тією самою мовою можуть розмовляти мешканці різних держав (так, наприклад, суахілі поширена в Танзанії, Кенії, Уганді, частково в Заїрі й Мозамбіку), а всередині однієї держави співіснують кілька мов (у Нігерії, наприклад, їх більше 200). Тому, визначаючи поняття «мовна спільнота», важливо поєднувати лінгвістичні й соціальні ознаки: якщо залишати тільки лінгвістичні, то йдеться лише про мову, безвідносно до того середовища, у якому вона використовується.

Як мовну спільноту можна розглядати сукупності людей, різні за чисельністю індивідів, що входять до їхнього складу, – від цілої країни до так званих малих соціальних груп (наприклад, родина, група студентів): критерієм для виділення в кожному окремому випадку повинні бути спільність соціального життя й наявність регулярних комунікативних контактів. Одна мовна спільнота може охоплювати інші, менші за обсягом. Так, сучасна Україна – приклад мовної спільноти, що містить у собі дрібніші мовні спільноти: області, міста. У свою чергу, місто як мовна спільнота охоплює ще дрібніші мовні спільноти: підприємства, установи, навчальні заклади. Чим менша чисельність мовної спільноти, тим вища її мовна однорідність. У межах таких мовних спільнот, як завод, науково-дослідний інститут, середня школа, домінує одна мова спілкування.

Мовний код. Кожна мовна спільнота користується певними засобами спілкування – мовами, їхніми діалектами, жаргонами, стилістичними різновидами мови. Будь-який такий засіб спілкування можна назвати кодом. У загальному значенні код – це засіб комунікації: природна мова (українська, англійська, сомалі тощо), штучна мова на кшталт есперанто або типу сучасних машинних мов, абетка Морзе, морська сигналізація прапорцями тощо. У лінгвістиці кодом прийнято називати мовні утворення: мову, територіальний або соціальний діалект, міське койне й інші. Поряд із терміном «код» уживають термін «субкод». Він позначає різновид,

підсистему певного загального коду, комунікативний засіб меншого обсягу, вужчої галузі використання й меншого набору функцій, ніж код. Наприклад, такі різновиди сучасної української національної мови, як літературна мова, територіальний діалект, міське просторіччя, соціальний жаргон, – це субкоди або підсистеми єдиного коду (української національної мови). Субкод, або підсистема, також можуть членуватися на різновиди й таким чином залучати до свого складу субкоди (підсистеми) нижчого рівня.

Соціально-комунікативна система – це сукупність кодів і субкодів, що використовуються в певній мовній спільноті й перебувають один з одним у функціональній доповнюваності. «Функціональна доповнюваність» означає, що кожен із кодів і субкодів, котрі утворюють соціально-комунікативну систему, має свої функції, що не перетинаються з функціями інших кодів і субкодів (таким чином усі вони немовби доповнюють один одного за функціями). Наприклад, кожен стиль літературної мови – науковий, офіційно-діловий, публіцистичний – має свої специфічні функції, не властиві іншим стилям, а разом вони функціонально доповнюють один одного, утворюючи систему, здатну задовольнити всі комунікативні потреби певного суспільства й обслуговувати всі галузі спілкування.

У багатомовному суспільстві соціально-комунікативну систему утворюють різні мови, і комунікативні функції розподіляються між ними (при цьому кожна з мов може, природно, підрозділятися на субкоди – діалекти, жаргони, стилі).

Мовна ситуація. Компоненти соціально-комунікативної системи, що обслуговують ту чи іншу мовну спільноту, перебувають один з одним у певних відносинах. На кожному етапі існування мовної спільноти ці відносини більш-менш стабільні. Однак це не означає, що вони не можуть змінюватися. Змінення політичної ситуації у країні чи її державного устрою, економічні перетворення, нові орієнтири в соціальній і національній політиці тощо, – усе це може так чи інакше впливати на стан соціально-комунікативної системи, на її склад і на функції її компонентів – кодів і субкодів.

Функціональні відносини між компонентами соціально-комунікативної системи на тому чи іншому етапі існування певної мовної спільноти формують мовну ситуацію, притаманну цій спільноті. Поняття «мовна ситуація» застосовують, як правило, щодо великих мовних спільнот – країн, регіонів, республік. Для цього поняття важливим є фактор часу: власне кажучи, мовна ситуація – це стан соціально-комунікативної системи в певний період її функціонування.

Наприклад, в Україні соціально-комунікативна система охоплює як головні компоненти українську та російську мови, крім них є й інші: білоруська, болгарська, молдавська, угорська, чеська тощо. Починаючи з 1990-их рр., функції української мови поступово розширюються за рахунок таких сфер використання, як середня й вища освіта, наука, культура. Ці зміни – безсумнівне свідчення змінення мовної ситуації, у той час як склад соціально-комунікативної системи, що обслуговує мовне суспільство в

Україні, залишається відносно стабільним.

Соціальна диференціація мови пов'язана з членуванням суспільства на класи, соціальні прошарки чи групи, які мають спільні професійні інтереси. Мовні особливості, притаманні таким спільнотам, позначають загальним терміном «соціальний діалект» (**соціолект**). Хоча запропонований термін функціонує для позначення несхожих мовних утворень (жаргону, сленгу, арго), усі вони мають одну спільну рису: такі мовні підсистеми обслуговують комунікативні потреби соціально обмежених груп людей. Проявами соціолекту є особливості вимови, наголосу, використання певних лексем, синтаксичних конструкцій. Для позначення специфічних рис мовної системи окремого індивіда вживають термін «ідіолект». **Ідіолект** – це сукупність фонетичних, лексичних, граматичних та стилістичних особливостей мовлення певного носія мови.

Перемикання кодів. Коди (мови) і субкоди (діалекти, стилі), що утворюють соціально-комунікативну систему, функціонально розподілені. Це означає, що той же контингент мовців, які становлять певне мовне суспільство, володіючи набором комунікативних засобів, використовує їх залежно від умов спілкування. Наприклад, якщо говорити про субкоди літературної мови, то в науковій діяльності носії літературної мови використовують засоби наукового стилю мови, у діловодстві, юриспруденції, адміністративному листуванні вони ж зобов'язані вдаватися до засобів офіційно-ділового стилю. Інакше кажучи, залежно від сфери спілкування мовці перемикаються з одних мовних засобів на інші.

Подібна картина спостерігається й у тих суспільствах, де використовують не одну, а дві мови (або більше мов). Білінгви, тобто люди, що володіють двома (або кількома) мовами, звичайно «розподіляють» їх використання залежно від умов спілкування: в офіційній ситуації, під час спілкування із владою використовують переважно одну мову, а в побуті, у родині, контактах із сусідами – іншу (інші). І в цьому випадку можна говорити про перемикання з одного коду на інший, тільки тут фігурують не стилі однієї мови, як у першому прикладі, а різні мови.

Перемикання кодів – це перехід мовного спілкування мовців з однієї мови (діалекту, стилю) на інші залежно від умов комунікації. Перемикання коду може бути викликано, наприклад, зміненням адресата. Якщо адресат володіє тільки однією із двох мов, що знає мовець, то останньому, природно, доводиться використовувати саме цю, знайому адресатові мову, хоча до цього моменту у спілкуванні зі співрозмовниками-білінгвами він міг використовувати іншу мову або обидві мови. Перемикання на відомий співрозмовникові мовний код може відбуватися навіть у тому випадку, якщо змінюється склад співрозмовників: якщо до розмови двох білінгвів приєднується третя людина, що володіє тільки однією з відомих усім трьом мов, то спілкування повинне відбуватися цією мовою. Відмова ж співрозмовників перемикатися на код, знайомий третьому учасникові комунікації, може розцінюватися як небажання відкривати йому тему розмови або як зневага до його комунікативних вимог.

Чинником, що зумовлює перемикання кодів, може бути змінення ролі самого мовця. Скажімо, у ролі батька (під час спілкування в родині) або в ролі сусіда в будинку він може використовувати рідний для нього діалект, а звертаючись в органи центральної влади, він змушений перемикатися на загальноприйняті форми мови. Якщо такого перемикання не відбудеться, представники влади його не зрозуміють і він не досягне своєї комунікативної мети (задовольнити прохання, розглянути скаргу тощо).

Тема спілкування також впливає на вибір коду. За даними дослідників, що опрацьовували проблеми спілкування в умовах мовної неоднорідності, «виробничі» теми члени мовних спільнот воліють обговорювати тією мовою, що має відповідну спеціальну термінологію для позначення різних технічних процесів, приладів тощо. Але як тільки тема змінюється – із виробничої на побутову, – «умикається» інший мовний код чи субкод: рідна мова чи діалект співрозмовників. В одномовному суспільстві за подібного змінення коду відбувається перемикання з професійної мови на загальноживані мовні засоби.

У яких місцях мовного ланцюжка мовці перемикають коди? Це залежить від характеру впливу зазначених чинників. Якщо вплив того або іншого чинника мовець може передбачати й навіть якось планувати, то перемикання відбувається на природних межах мовленнєвого потоку: наприкінці фрази, синтаксичного речення, за найбільш спокійного режиму спілкування – після завершення обговорення якої-небудь теми. Однак якщо втручання фактора, що зумовлює кодове перемикання, є для мовця неочікуваним, він може перемикатися з коду на код у середині фрази, іноді навіть не показавши слова. За високого ступеня володіння різними кодами чи субкодами, якщо використання їх значною мірою автоматизовано, сам процес кодового перемикання мовець може не усвідомлювати, особливо в тих випадках, якщо інший код (субкод) використовувано не цілком, а фрагментарно. Наприклад, говорячи однією мовою, людина може вживати у своєму мовленні елементи іншої мови – фразеологізми, модальні слова, вигуки, частки.

Здатність перемикати коди свідчить про досить високий ступінь володіння мовою (або підсистемами мови) і про певну комунікативну й загальну культуру людини. Механізми кодових перемикань забезпечують взаєморозуміння між людьми й відносну комфортність самого процесу мовної комунікації. Навпаки, нездатність індивіда варіювати свою мову залежно від умов спілкування, прихильність лише до одного коду (чи субкоду) сприймається як аномалія й може призводити до комунікативних конфліктів.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Об'єкт та проблематика соціолінгвістики

1. Назвіть об'єкт соціолінгвістики.
2. Проаналізуйте залежність мови від таких соціальних чинників, як :
 - 1) особливості соціальної організації суспільства;
 - 2) соціальна диференціація суспільства;
 - 3) демографічні зміни в суспільстві;
 - 4) рівень економічного розвитку суспільства;
 - 5) явища надбудовного характеру;
 - 6) розвиток культури суспільства.
3. Розгляньте проблематику соціолінгвістики.
4. Схарактеризуйте основні напрямки соціолінгвістичних досліджень.
5. Опишіть завдання макро- та мікросоціолінгвістики.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 9–18; 71–114.
2. Белл Р. Социолингвистика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 41–52.
3. Мацюк Г. До витоків соціолінгвістики: Соціолінгвістичний напрям у мовознавстві / Г. Мацюк. – Львів, 2008. – 432 с.
4. Мацюк Г. П. Етапи розвитку української соціолінгвістичної традиції / Г.П. Мацюк // Соціолінгвістичні студії. – К., 2010. – С. 17–22.
5. Ставицька Л. О. Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови / Л.О. Ставицька // Соціолінгвістичні студії. – К., 2010. – С. 10–17.
6. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолингвистику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 48–66.

Тема 2. Мовна ситуація: основні характеристики

1. Дайте визначення поняття «мовна ситуація».
2. Назвіть критерії розмежування типів мов та мовних ситуацій: 1) за У. Стюартом; 2) за Ч. Фергюсоном; 3) за Р. Беллом.
3. Схарактеризуйте мовну ситуацію в Україні.
4. Наведіть приклад екzogлосної збалансованої мовної ситуації.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 26–27.
2. Белл Р. Социолингвистика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 195–230; 240–245.
3. Залізняка Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. – К., 2001. – 94 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К., 2003. –

С. 326–329.

5. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К., 2008. – 363 с.

6. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социалингвистику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 85–110.

Тема 3. Білінгвізм та диглосія

1. Дайте визначення терміна «білінгвізм», назвіть його типи та схарактеризуйте їх.

2. Порівняйте мовну ситуацію в умовах моно- та білінгвізму.

3. Розмежуйте індивідуальний та національний білінгвізм.

4. Схарактеризуйте українсько-російський білінгвізм.

5. Розкрийте специфіку диглосії порівняно з білінгвізмом.

6. Чи можлива диглосія без білінгвізму? Відповідь аргументуйте.

7. Назвіть прізвища соціолінгвістів, які не розмежовують ці два поняття.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социалингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 55–59.

2. Белл Р. Социалингвистика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 154–163; 171–178.

3. Українсько-російська двомовність / за заг. ред. Л.О. Ставицької. – К., 2007. – 238 с.

4. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социалингвистику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 110–116.

5. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова. – К., 2000. – 284 с.

Тема 4. Мовна інтерференція

1. Назвіть умови виникнення мовної інтерференції.

2. Наведіть приклади мовної інтерференції на різних рівнях мови:

1) на фонетичному;

2) на морфологічному;

3) на лексико-семантичному;

4) на синтаксичному.

3. Оцініть ступінь впливу російської мови на українську з власного досвіду.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социалингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 32–36.

2. Белл Р. Социалингвистика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 164–166.

3. Борисенко н. А. Лексико-семантическая интерференция в русской речи на Украине : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1990. – 15 с.

4. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К., 2000. – 284 с.

Тема 5. Мовна політика та мовне будівництво

1. Дайте визначення поняття «мовна політика».
2. Розкрийте специфіку й цілі мовної політики.
3. Назвіть етапи мовної політики.
4. Оцініть ефективність мовної політики в Україні.
5. Дайте визначення поняття «мовне будівництво».
6. Яку роль відіграє держава у здійсненні мовного будівництва?
7. Сформулюйте завдання, які стоять перед лінгвістами, що працюють над питаннями мовного будівництва.
8. Що треба враховувати, здійснюючи мовне планування? Аргументуйте свою відповідь.

Рекомендована література

1. Ажнюк Б. М. «Всесвітня декларація мовних прав»: український контекст / Б. М. Ажнюк // Соціолінгвістичні студії. – К., 2010. – С. 51–57.
2. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 9–18; 71–114.
3. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 230–240.
4. Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики / Г. Мацюк. – Львів, 2009. – 210 с.
5. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К., 2008. – 363 с.
6. Труб В. М. До проблеми мовного планування в поточній мовній ситуації в Україні / В. Труб // Соціолінгвістичні студії. – К., 2010. – С. 36–44.
7. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 116–147.

Тема 6. Мовний код

1. Дайте визначення поняття «код». Що Ви розумієте під поняттям «мовний код»?
2. Як Ви розумієте термін «літературна мова»? Назвіть основні характеристики літературної мови.
3. Назвіть субкоди літературної мови. Чим зумовлені відмінності між ними? Відповідь аргументуйте.
4. Дайте визначення поняття «перемикання кодів».
5. За яких умов білінгви вільно перемикаються з однієї мови на іншу?
6. Яким чином українська й російська мови розподіляються за галузями використання в умовах асиметричного білінгвізму?
7. Побудуйте конфігурацію переважання для конкретних випадків двомовності серед студентів Вашої групи в ситуації українсько-російського білінгвізму.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 24–25; 27–32; 42–45; 59–61.
2. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 137–191.
3. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – К., 1996. – 416 с.
4. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 28–29; 78–85; 109–110; 134–135; 146.

Тема 7. Соціолект й ідіолект

1. Що Ви розумієте під поняттям «жаргон»? Які різновиди жаргону Вам відомі?
2. Назвіть причини виникнення жаргонів.
3. Чи користуєтеся Ви жаргоном? Якщо так, то яким? У яких випадках доречні слова з жаргону молоді? Відповідь аргументуйте.
4. Поясніть значення терміна «сленг». Чим сленг відрізняється від жаргону? Відповідь аргументуйте.
5. Розкрийте сутність і природу загального сленгу. Розмежуйте поняття «загальний сленг» і «спеціальний сленг».
6. Розкрийте специфіку терміна «арго».
7. Які функції притаманні арго?
8. Які арго Вам відомі? Схарактеризуйте деякі з них?
9. Якими причинами, на Вашу думку, можна пояснити широке розповсюдження кримінального арго у сучасному суспільстві?
10. Дайте визначення поняття «ідіолект»?

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 9–18; 71–114.
2. Гордієнко В. А. Формування загального сленгу в сучасній російській мові : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / В. А. Гордієнко. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології, 2006. – 17 с.
3. Ермакова О. П., Земская Е. А., Розина Р. И. Слова, с которыми мы встречались: Толковый словарь русского общего жаргона / под об. рук. Р. И. Розиной. – М., 1999. – 320 с.
4. Зарецький О. В. Ідіолект політика в жанрі громадсько-політичного інтерв'ю, полеміки, промови, дебатів / О. В. Зарецький. – К., 2008. – 124 с.
5. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Леся Ставицька. – К., 2005. – 464 с.
6. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К., 2003. – 336 с.
7. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику /

А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 62.

Тема 8. Соціальні аспекти мовленнєвої поведінки

1. Назвіть основні компоненти комунікативної ситуації.
2. Які характеристики мовця та слухача впливають на умови спілкування?
3. Від яких чинників залежить успіх комунікації?
4. Як зіставлені мовні та паралінгвістичні засоби передавання інформації? Наведіть приклади.
5. Дайте визначення поняття «соціальний статус», «соціальна роль».
6. Чи впливає соціальний статус комунікантів на вибір мовних засобів під час спілкування? Відповідь аргументуйте.
7. Якою мовою Ви говорите, коли змінюєте соціальні ролі студента і члена родини?
8. Дайте визначення поняття «мовна поведінка».
9. Які стереотипи мовної поведінки характеризують студента в різних комунікативних ситуаціях?
10. Чи мають стереотипи мовної поведінки якесь значення для успішного здійснення спілкування? Відповідь аргументуйте.
11. Чим відрізняються мовна та комунікативна компетенція?

Рекомендована література

1. Белова А. Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2002. № 7. – С. 43–48.
2. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 60–70.
3. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М., 1980. – С. 105–113; 272–282.
4. Бікова Н. М. Типи мовної поведінки в мультілінгвальної ситуації : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Київський нац. ун. ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 20 с.
5. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в межкультурной коммуникации / Ю. Е. Прохоров // Функциональные исследования. – М., 1997. – Вып. 4. – С. 5–21.
6. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 147–177.
7. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К., 2000. – 284 с.

Тема 9. Мова й гендер

1. Що Вам відомо з історії питання «Мова й гендер»?
2. Який прояв відмінності у статі мають у мовленні людей?
3. Чи спостерігаються певні особливості у мовленні жінок? Наведіть приклади.
4. Назвіть випадки паралельного існування мови чоловіків і мови жінок. Чим можна пояснити ці факти?

5. Як Ви ставитеся до сексизму в мові? Відповідь аргументуйте.
6. Які історичні чинники зумовили формування мови, що орієнтується на інтереси чоловіків?
7. Наведіть конкретні приклади існування в мові засобів тільки для позначення професій чоловіків. Які ще приклади андроцентризму в мові Вам відомі?

Рекомендована література

1. Антология гендерных исследований / Сост. и комментарии Е. И. Гаповой и А. Р. Усмановой. – Минск, 2000. – 301 с.
2. Воронина О., Клименкова Т. Гендер и культура / О. Воронина, Т. Клименкова // Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. – Тверь, 1999. – С. 53–61.
3. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / А. П. Мартинюк. – Харків, 2004. – 292 с.
4. Ставицька Л. Гендерна лінгвістика: українська перспектива / Л. Ставицька // Українська мова. – 2004. – №3. – С. 58–66.
5. Шведова Н. А. Просто о сложном: гендерное просвещение / Н. Шведова. – М., 2002. – 389 с.
6. Romaine S. Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics / S. Romaine. – Oxford University Press, 1994. – 235 p.

Тема 10. Методи збирання соціолінгвістичних даних

1. Назвіть методи збирання матеріалу для соціолінгвістичних досліджень.
2. Які особливості має інтерв'ю? Як уникнути ефекту мікрофона?
3. Чим відрізняються включене і невключене спостереження? Що таке «парадокс спостерігача».
4. Поясніть термін «генеральна сукупність».
5. Які параметри має репрезентативна вибірка?
6. Що таке квотна пропорційна вибірка?
7. Чим відрізняються цільова та ймовірнісна вибірки?
8. У чому перевага анкетування як засобу збирання інформації?
9. Назвіть складові частини анкети для соціолінгвістичних досліджень.
10. Підготуйте шаблон анкети для проведення опитування за темою «Українсько-російський білінгвізм».
11. Як спостереження доповнює матеріал соціолінгвістичного дослідження, що збирається за допомогою анкети?

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 268–306; 312–322.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К., 2003. – С. 389–391.
3. Новое в лингвистике. – Вып. 7: Социолингвистика. – М., 1975. – 486 с.
4. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолингвистику /

А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 178–188.

Тема 11. Методи аналізу отриманих даних та їхньої змістової інтерпретації

1. Які методи математичної статистики застосовують, оцінюючи вірогідність отриманих даних?
2. Назвіть основні принципи корелятивного аналізу.
3. У якому вигляді можна подати результати кореляції між соціальними й мовними явищами?
4. Схарактеризуйте прийом варіативних правил (за В. Лабовом).
5. У чому переваги та недоліки методу імплікаційного моделювання (методу імплікаційних шкал)?
6. Проілюструйте модель «загального ядра».

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М., 2001. – С. 306–312.
2. Новое в лінгвістике. – Вып. 7: Социолінгвістика. – М., 1975. – 486 с.
3. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів / В. І. Перебийніс. – Вінниця, 2001. – 168 с.
4. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М., 1978. – С. 188–202.

Теми кваліфікаційних робіт

1. Мовна політика в Україні: діахронічний аспект.
2. Мовна ситуація в Україні.
3. Місто як соціально-мовний конгломерат.
4. Суржик як форма просторіччя в ситуації двомовності.
5. Мовна компетенція студентів у ситуації українсько-російського білінгвізму.
6. Мовна інтерференція під час вивчення іноземної мови.
7. Контрастивне дослідження студентського сленгу в українській та англійській мовах.
8. Англійська мова як джерело українського комп'ютерного жаргону.
9. Жаргонізми в рекламному тексті.
10. Людина й картина світу в молодіжному сленгу.
11. Ідіолект політика.
12. Вплив соціального середовища на мовленнєву поведінку людини.
13. Варіативність мовних засобів залежно від соціальних характеристик мовця.
14. Метафорична репрезентація гендерних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика : учебник для вузов / Владимир Иванович Беликов, Леонид Петрович Крысин. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 439 с.
2. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы : пер. с англ. / Р. Белл, А. Д. Швейцер. – М. : Международные отношения, 1980. – 318 с.
3. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі / А. П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
4. Мацюк Г. До витоків соціолінгвістики: Соціолінгвістичний напрям у мовознавстві / Г. Мацюк. – Львів, 2008. – 432 с.
5. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика / Н. Б. Мечковская. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 206 с.
6. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с.
7. Новое в лингвистике. – Вып. 7: Социолінгвістика. – М. : Наука, 1975. – 486 с.
8. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів / В. І. Перебийніс. – Вінниця : «Нова книга», 2001. – 168 с.
9. Словарь социолінгвістических терминов / В. А. Кожемякина, Н. Г. Колесник, Т. Б. Крючкова и др. – М. : Институт языкознания РАН, 2006. – 312 с.
10. Соціолінгвістичні студії / за заг. ред. Л.О. Ставицької. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 288 с.
11. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
12. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М. : Высш. школа, 1978. – 216 с.
13. Юсселер М. Социолінгвістика : перевод с нем. / Манфред Юсселер, А. В. Двухжилов. – К. : Вища школа, Издательство при КГУ, 1987. – 199 с.
14. Romaine S. Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics / S. Romaine. – Oxford University Press, 1994. – 235 p.
15. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – Penguin Books, 1992. – 204 p.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Error: Reference source not found
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ.....	Error: Reference source not found
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	9
Тема 1. Об'єкт та проблематика соціолінгвістики.....	9
Тема 2. Мовна ситуація: основні характеристики.....	9
Тема 3. Білінгвізм та диглосія.....	10
Тема 4. Мовна інтерференція.....	10
Тема 5. Мовна політика та мовне будівництво.....	11
Тема 6. Мовний код.....	11
Тема 7. Соціолект й ідіолект.....	12
Тема 8. Соціальні аспекти мовленнєвої поведінки.....	13
Тема 9. Мова й гендер.....	13
Тема 10. Методи збирання соціолінгвістичних даних.....	14
Тема 11. Методи аналізу отриманих даних.....	15
та їхньої змістової інтерпретації.....	15
ЛІТЕРАТУРА.....	Error: Reference source not found

Навчальне видання

Методичні вказівки та матеріали
до наукового семінару «Основи соціолінгвістики»

для студентів IV курсу
спеціальності «Прикладна лінгвістика»

Укладач Крапива Юлія Василівна

Відповідальний за випуск І. С. Кравчук